

Társadalmi kabát

Megint hízott rajtam a társadalmi kabát: eggyel több az ellenség, kettővel a barát.

Lesajnálak, tisztelnek, szeretnek, utálnak – kabátomon virágzik öröm és a bánat.

Tudnak rólam mindent, még azt is, amit én nem. Ami vagyok s lehetek, rajtuk kell lemérem.

Eggyel több az ellenség, kettővel a barát: megint hízott rajtam a társadalmi kabát.

Villó!

Vártam, hogy jöjjél végre világra, gondolat voltál, sejtjeim álma.

Kibújtál végül, amikor kellett – Mikulás hozott, puttonya rejtett.

Dadogva telnek sorban az esték, pedig a szavak embere lennék...

Köszöntelek hát, miként az illő: De jó, hogy itt vagy, Véghelyi Villó!

Gál Tibor

„A nagy világ könyvekkel van tele!”

Mizera Tamás – Nagy Andor – Verók Attila: A könyvkiadó egri Líceum

1687. december 17-e. A török csapatok átadják az egri várat. Kilencvenegy éves uralom alól felszabadul Eger, a közel hétszáz éves, egykor virágzó város. A középkor és a reneszánsz egyik meghatározó püspöki központja újraéled, és elkezdi építkezni a romokon.

Ugorjunk előre a múltban, az 1787-es esztendőre. Száz év alatt mi változott Egerben?

Gondolatban járjuk végig a várost a mai Érsekkerttől a Líceum és a püspöki palota érintésével a papnevelde épületéig. Amit ma látunk az épített örökség részeként, azt 1787-ben is láthattuk volna. Hogyan válhatott száz év alatt egy elpusztult, idegen hatalom és kultúra hatása alá került település olyan várossá, ahol már az 1750-es évektől egyetemalapítási álmokat szőttek, illetve – mert így helyesebb – ésszerű és megalapozott „megvalósíthatósági terveket” készítettek?

A 18. század végi barokk Egert azonban nem kizárólag az épületei jellemzik. Nemcsak a barokk építészet emlékeit hagyták ránk a századok, hanem az épületek falai között élő múlt szellemi örökségét is.

A 18. századi Eger iskolaváros volt, ahol 1704-től papképzés, 1740-től jogi oktatás működött, 1769-től – sajnos csak néhány évig – orvosi iskola, az első ilyen jellegű intézmény az országban. Barkóczy Ferenc 1754-ben bécsi mintára megreformálja az oktatást, néhány évvel később Eszterházy Károly – Barkóczy elképzeléseire alapozva és a már létező iskolákra mint lehetséges fakultásokra építve – egyetemet szervez és felépül a Líceum, a „domus universitatis”, az „egyetemi ház”.

A Líceum szellemi örökségéről szólva gyakran emlegetjük a jogi vagy a teológiai képzést, a tanítóképzőt, gazdag múltat idéz fel a díszterem vagy a kápolna, a csilagvizsgáló, a pompás könyvtár.

Működött azonban a Líceumban egy olyan intézmény is, amely nélkül nem lehetett volna magas színvonalú az oktatás, és szegényesebb lenne a Főegyházmegyei Könyvtár gyűjteménye. Ezt az intézményt, a Líceumban 175 évig működő püspöki, majd érseki nyomdát mutatja be egy 2017 végén megjelent kötet, címe *A könyvkiadó egri Líceum: Történet és kiadványjegyzék*.

A kötet szerzői (Mizera Tamás, Nagy Andor és Verók Attila) az Eszterházy Károly Egyetem oktatói és kutatói, az Esterhazyánium Kutatócsoport tagjai, a szerkesztésben az egyetem doktorandusz hallgatói vettek részt (Dinnyés Patrik, Fülep

Ádám, Hamzók Judit). A kötet az Eszterházy Károly Egyetem és a Kossuth Kiadó együttműködésében jelent meg a Kulturális örökség sorozatban, amelyet az egyetem Kulturális Örökség és Művelődéstörténet Tanszéke szerkeszt.

A Kulturális örökség sorozat kötetei a magyar művelődéstörténet eddig nem kellően vizsgált vagy összefoglaló jelleggel még be nem mutatott területeit kutatják. A művelődéstörténeten belül a könyv-, könyvtár- és nyomdászattörténet különös hangsúllyal szerepel, bizonyítja ezt többek között Monok István *A művelt arisztokrata. A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században* vagy Lipták Dorottya *A vállalkozó és a kultúra: Heckenast Gusztáv, a legendás könyvkiadó (1811–1878)* című kötete, de Petercsák Tivadar *A fertálymesterség: egy hagyományörző tisztség Egerben* című munkája is ebben a sorozatban jelent meg.

A szerzők kutatási eredményeiket két kötetben jelentették meg, de tartalmilag is két részből áll a mű. A líceumi nyomda történetével három tanulmány foglalkozik, majd ezt követi a kötet legterjedelmesebb része, a 3922 tételes kiadványjegyzék, a nyomdatermékek bibliográfiája, valamint az ehhez kapcsolódó mutatók. Mindhárom tanulmányt bőséges jegyzetek és könyvészeti hivatkozások egészítik ki.

Ritkán jelenik meg olyan szakkönyv, amely egy nyomda hosszú története alatt megjelent összes kiadványt összegyűjti, így ez a kötet a nyomdászattörténeti szakirodalomban igazi különlegességnek számít.

Mikor, miért és hogyan jött létre az egri líceumi nyomda? Milyen fejlődési folyamaton ment át közel két évszázados története során? Milyen kiadványai voltak, s ezek statisztikai elemzése nyomán kirajzolódnak-e bizonyos tendenciák a tipográfiai műhely működésében és – ennek nyomán – Eger szellemi életében?

A történeti áttekintést Monok Istvánnak, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ főigazgatójának előszava vezeti be. A török uralom alól felszabadult város és egyházmegye legfontosabb feladatának az újjáépítés elindítását látja, egy olyan intézményrendszer megteremtését, iskolák alapítását, könyvtárak gyűjtését, amelyek hozzájárulhatnak a püspökség kulturális felemelkedéséhez.

Az egyetemen működő Kulturális Örökség és Művelődéstörténet Tanszék vezetője, Verók Attila *A Typographia Lycei Episcopalistól az Érseki Líceumi Nyomdáig: Az egri egyházi nyomdászat kétszáz éve (1755–1949)* című tanulmányában egy meghatározó jellemzőre hívja fel az olvasók figyelmét. A tipográfia mindig szorosan kapcsolódott az egri főpapok személyéhez és a Líceumhoz. Ebben az értelemben azonban a Líceum nemcsak egyszerűen helyszínt biztosított a nyomdának, hanem különböző egyházi és kulturális feladatai, a benne működő intézmények mindig meg is határozták a nyomda tevékenységét.

A tipográfiát Barkóczy Ferenc püspök alapította 1755-ben. Barkóczy idejében a hazai katolikus könyvkiadás központja Nagyszombat volt, az egri egyházmegyé-

ben a legjelentősebb műhely Kassán működött a jezsuita rend közvetlen irányítása alatt. Barkóczy püspök igyekezett a jezsuitákat visszaszorítani a szellemi élet több területén, ezt az elképzelését tükrözte iskolareformja, de ezt szolgálta az egri nyomda alapítása is.

Barkóczy a nyomda létrehozásával egyértelműen az egri oktatást, az általa már elképzelt egyetemet kívánta támogatni. Mária Teréziától 1760-ban privilégiumot kért, ebben a császárnő engedélyezi, hogy „egyházmegyéjének és az általa felállított Püspöki Iskola növendékeinek hasznára nyomdát létesítsen”. Ebből a Püspöki Iskolából nőtt volna ki Eszterházy Károly négy fakultásos egyeteme.

A nyomda működésének első néhány évében még nem egyházi tulajdonban üzemelt, kezdetben Royer Ferenc Antal és Bauer Károly József voltak a tulajdonosai. A két kiváló nyomdász után 1766-ban Eszterházy Károly vette egyházi birtokba a tipográfiát, amely 1774-ben költözött be a Líceumba, ahol 1949-ig, a műhely államosításáig működött.

Az egri líceumi nyomdával kapcsolatban korábban kevés mű jelent meg, a nyomda története – különösen annak 19-20. századi szakasza – nagyrészt feltáratlan terület. Az érdeklődők a témában Iványi Sándor, Bitskey István, Verók Attila, Löffler Erzsébet, Surányi Imre, Kiss Péter, Szecskó Károly, Csiffáry Gergely és V. Ecsedy Judit írásaihoz fordulhatnak (a részletes könyvészeti adatok megtalálhatók a tanulmányok jegyzetei között). Emlékezzünk meg Antalóczi Lajos munkásságáról is, a Főegyházmegyei Könyvtár fiatalon elhunyt volt igazgatója egy másik jelentős egri tipográfia, az Egri Nyomda Rt. működését foglalta össze.

A nyomdatörténeti tanulmányok szerzőinek sok esetben hiányos vagy pontatlan adatokkal kellett dolgozniuk, mivel nemcsak a nyomda története volt felderítetlen terület, hanem a kiadványokról sem jelent meg korábban jól használható bibliográfia. A jelen kötet egyik érdeme éppen az, hogy teljességre törekvő kiadványjegyzéke megbízható adataival a jövőben történeti áttekintések, statisztikai elemzések és összehasonlító vizsgálatok alapja lehet.

A mű szerzői természetesen tisztában voltak azzal, hogy a teljességre csak törekedni lehet, annak elérése egy nyomdai (vagy akár könyvtári) bibliográfia esetében nem mindig lehetséges. A munka ebben az értelemben nem tekinthető lezártnak, számíthatunk arra, hogy további olyan egri nyomtatású kötetek kerülnek elő, amelyek ma még a könyvtárak mélyén lapulnak. Ezek pótfüzetek formájában jelenhetnek majd meg.

A Rövidítések jegyzékéből kitűnik, hogy a kötet összeállítói számtalan könyvtár katalógusát böngészték át az augsburgi egyetemi könyvtártól a zürichi Zentralbibliothekig. Ezek a könyvtárak az egyes kiadványok leírásánál mint leelőhelyek szerepelnek, a hazai és nemzetközi gyűjtemények között természetesen az egri könyvtárak, levéltárak és múzeumok is jelen vannak.

A nyomda működésének első ötven évét kiemelkedő korszaknak tekinthetjük. Az ekkor megjelent mintegy 1200 mű zöme latin nyelven, a korabeli tudományosság nyelvén íródott. A megjelenő teológiai, történelmi és egyéb társadalomtudományi szakkönyvek és tankönyvek, valamint az oktatáshoz közvetlenül kapcsolható közel 150 téziszfüzet mutatja, hogy Barkóczy Ferenc, majd Eszterházy Károly tudomány- és egyetemszervező munkája során kiaknázta a nyomda lehetőségeit. A számos alkalmi nyomtatvány viszont arra utal, hogy a püspökök az egyházmegyei adminisztráció feladataiban is támaszkodhattak a nyomdára.

Új korszakot jelentett az egri érsekség megalakulása. 1804 után különvált a nyomdai tevékenység és a könyvkereskedés. Az egyre több technikai fejlesztés eredménye egy korszerű, a kézműipari kereteken átlépő nyomda lett, ahol már egyre több magyar nyelvű kiadvány jelent meg.

A legfontosabb technikai fejlesztés, egy gyorsajtó üzembe állítása 1853-ban történt, ezért is lett a bibliográfiában az 1853-as esztendő a korszakhatár. A 19. századi fejlesztések közül emeljük ki az 1898-as kötelezpéldány-rendeletet. Ennek értelmében minden líceumi nyomdatermékből egy ingyenes példányt kapott a Főegyházmegyei Könyvtár.

Az első hazai nyomdászati szaklap, a *Gutenberg* is a líceumi nyomdában jelent meg 1865-től.

A nyomdát a 20. században is igyekeztek korszerűsíteni, 1912-ben itt kezdett működni a vármegye első betűszedő gépe. A nyomtatásnak végül az 1949-es államosítás vetett véget, bár ne feledkezzünk meg arról, hogy a főiskolai évtizedek alatt is működött egy nyomda az épületben, illetve napjainkban a Líceum Kiadó meghatározó szerepet játszik az egyetem életében.

Egy nyomdai bibliográfia is lehet érdekes olvasmány, amely meglepetéseket tarthat. A szerző több különleges vagy a város története szempontjából fontos műre hívja fel a figyelmünket, Gárdonyi Géza, Bartalos Gyula, Mikes Kelemen vagy Kracker János László neve további böngészésre csábíthatja az olvasót.

Nagy Andor *A könyvkiadó egri Líceum tevékenysége a statisztikai adatok tükrében (1755–1949)* című tanulmánya grafikonok segítségével azt mutatja be, hogy a nyomda hosszú működése alatt milyen feladatokat látott el az egyházmegye mindennapjaiban.

Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly püspöksége idejéből olyan szerzők nevét említi a tanulmány, akik szorosan kötődnek a két főpap működéséhez. Gusztinyi János, Berényi Sándor, Ambrosovszky Mihály vagy a csillagász Balajthy Máté neve talán nem annyira közzismert, pedig fontos oktatói és tudományos munkát végeztek, ezt éppen a nyomdai bibliográfia bizonyítja. Ambrosovszkytól 1758-ban például négy mű is megjelent, Berényi Sándortól 1760-ban három, 1761-ben pedig öt kötet. Ők mindketten a papnevelde tanárai voltak.

A szervita Szaitz Leó vagy a későbbi erdélyi püspök, Batthyány Ignác már ismeretesebb szerzői a nyomdának. Szaitz Leó több művét álneven (Máriafi István vagy Kalapátsits György), hamis megjelenési adatokkal jelentette meg, de a Személynévmutatóban az utalók segítségével az Egerben kiadott műveit át lehet tekinteni.

Az Eszterházy halálát követő öt év, az érsekség megalapításig tartó időszak egyértelműen a visszaesés időszaka a nyomda életében.

Fuchs Ferenc rövid érseksége az egyházszerzés jegyében telt, a nyomda működése érseki rendeletek, enciklikák kiadásával indult újra. Utóda, Fischer István alatt is inkább az alkalmi kiadványok és a rövidebb terjedelmű dokumentumok száma nő, az összefoglaló jellegű művek vagy a magasabb szintű oktatáshoz köthető könyvek ritkábbak. Egyre kevesebb a külföldi szerző, de emelkedett a magyar nyelvű nyomtatványok száma.

A Líceum tudós tanárai közül kevesen jelennek meg a bibliográfiában, a tanulmányban is említett Tittel Pál külföldön adja ki legfontosabb csillagászati és matematikai munkáit, a líceumi nyomdában csak egy oktatási segédkönyvét nyomtatják ki.

Pyrker János László egri főpapsága idején, sajnos, folytatódott ez a tendencia, a kevés megjelenő mű között alig van tudományos igényű vagy külföldi szerző által írt munka. Az Eger történetével foglalkozó kutatók számára viszont öröndetes változás, hogy egyre több lett a város életével, fontosabb szereplőivel, a helyi eseményekkel foglalkozó magyar nyelvű kiadvány, ezek forrásértéke pedig tagadhatatlan.

Fejes Mihály *Az egri fürdők orvosi s helyleírasi tekintetben* című 1839-es vékony könyvecskéje ma is érdekes olvasmány, Maskovics Mihály 1834-es műve (*A' falusi iskola-mesteri hivatalra készítendő' számára az egri anya-megyében alapított intézetnek rövid előadása*) a tanítóképzőről szól.

Bartakovics Béla érseksége idején újra fellendül a nyomda, 1850 után átlagosan évi 28 kiadvány jelenik meg, tankönyvek, szakkönyvek, szépirodalmi munkák kiadásával bővül a műfaji kínálat. Olyan „egri utcanévek” munkáival találkozhatunk, mint Zalár József, Tárkányi Béla, Mindszenty Gedeon, de a 19. századi líceumi tanárok közül is többen feltűnnek a szerzők között, például a rajztanár Joó János vagy a csillagász és könyvtáros Albert Ferenc.

1910-ben már 54 különböző nyomtatvány jelent meg, ez volt a nyomda egész történetének leggazdagabb éve. Az első világháború idején visszaesik a nyomda termelése, csökken a színvonal, néha kevesebb mint 10 kiadvány jelenik meg évente.

A tanulmány részletes statisztikai kimutatásai közül egy meglepő adatot emeljük ki. A mű két kötetében felsorolt 3922 kiadvány közül 2086 darab nem található meg a Magyar Nemzeti Bibliográfia a szerzők által is átvizsgált kötetekben,

amelyek – elvileg – az adott időszak könyvkiadásának teljességét tükrözik. Ezeket a hiányzó tételeket a szerzők a Függelékben fel is tüntetik.

Ez a magas szám is jelzi, hogy milyen alapvető forrásmunkát tartunk a kezünkben. A kiadványjegyzék nemcsak az egri líceumi nyomda működéséhez, ennek alapján Eger és az egyházmegye művelődéstörténetéhez szolgáltat adatokat, hanem a Magyar Nemzeti Bibliográfia teljessé tételének országos jelentőségű feladatahoz is hatékonyan hozzájárul.

Mizera Tamás „Athéné szerény gyermekei”: *Tanítók emlékezete az egri Érseki Líceumi Nyomda kiadványainak tükrében, a kézisajtó (1755–1852) időszakában* című tanulmánya a tanítók és a tankönyvek szerepét vizsgálja.

Az egri Líceum mindig a tanítás, a nevelés szolgálatában állt. Az egyetemi tervek meghiúsulása után többféle iskola volt az épületben Joó János rajziskolájától a katolikus fiú felsőkereskedelmi iskolán át a Pyrker érsek által 1828-ban alapított tanítóképzőig. Az egyetem két fakultásának emlékét őrző teológiai és jogi oktatás is folyamatosan működött az épületben, az államosítás csak az Érseki Joglíceumot szüntette meg véglegesen, papképzés ma is folyik a Hittudományi Főiskolán.

A tanulmány neveléstörténeti szempontok alapján vizsgálja a tankönyveket és a különböző, iskolatörténeti szempontból is figyelemre méltó alkalmi kiadványokat.

A szerző részletesen elemzi az egri tipográfia termékei közül a hitoktatáshoz kapcsolódó munkákat. A napi vallásgyakorlat vagy az elemi iskolai oktatás mellett a felsőoktatásból is kapunk példákat a tankönyvekre, megemlíti az egri Huszty István *Gyakorlati jogismeret* című latin nyelvű munkáját, amelyet évtizedeken át használtak a hazai jogi oktatásban. Huszty műve már a nyomda működésének korai szakaszában, 1758-ban megjelent három igényes kivitelű kötetben. A tankönyvek között megtaláljuk a klasszikus auctorok latin és magyar nyelvű munkáit vagy az egri szerzők, például a ciszter Szvorényi József több művét.

A 19. század első feléből a természettudományokat egyre több tankönyv képviseli a kiadványjegyzékben, elsősorban matematikai témájú művek. Az orvosi oktatás megszüntetése miatt orvosi vagy egészségügyi felvilágosítással foglalkozó könyvek nem jelentek meg a nyomdában, pedig az utóbbiak magyar nyelven már a 18. század második felében elterjedtek voltak.

A tankönyvek után a szerző a tanítókhöz köthető alkalmi kiadványokat mutatja be. Ezek elsősorban a diákság, a hallgatók által vagy nevében írt költemények voltak, amelyek az oktatók munkásságát, érdemeit dicsérik. A nem feltétlenül irodalmi értéket képviselő művek fontos hely- és iskolatörténeti források. A kötött forma és a viszonylag korlátozott alkotói szabadság azonban nem jelenti azt, hogy az oktatók névünnepére vagy temetésére, kitüntetésére alkalmából írt művek ne lettek volna őszinték, a bennük felsorolt erények ne jellemezték volna az érintet-

teket. Éppen a 19. században lett önálló tudomány a pedagógia, elismert hivatás a tanítás.

Mizera Tamás szerint a nyomtatványok számbavétele után a közeljövő kutatóinak feladata az egyes fizikailag is elérhető kötetek tulajdonosi bejegyzéseinek, lapszéli jegyzeteinek vagy ajándékozási beírásainak feldolgozása lesz, hogy így a könyvek személyes használatának elemzésével közelebb kerülhessünk az egyes tanárok olvasási szokásaihoz, olvasmányműveltségéhez.

A tanulmányok elolvasása után már kíváncsian kezd hozzá az olvasó magához a bibliográfiához, a nyomdatermékek jegyzékéhez.

Az *Útmutató a bibliográfia használatához* című fejezet a bibliográfia elkészítésének szempontjait, a felhasznált könyvészeti forrásokat mutatja. Az Egerben elérhető nyomdatermékek adatainak rögzítése az autopszia elve alapján történt, vagyis a kiadványjegyzék összeállító a nyomtatott vagy online katalógusok és bibliográfiák használata mellett a fellelhető dokumentumokat – a hiteles adatközlés érdekében – kézbe is vették.

A kiadványjegyzék tételei kronológiai rendet követnek, így a nyomda folyamatos működése, az egyes évek vagy hosszabb időszakok nyomon követhetők, a fejlődés vagy az átmeneti megtorpanás kirajzolódik. Logikus az elrendezés további rendje is, egy adott éven belül szerző, ennek hiányában pedig a főcímek alapján sorakoznak a tételek.

A bibliográfia tételei olvashatóan elkülönülnek, a könyv oldalai áttekinthetőek, a szerzők neve, valamint a lelőhelyre vonatkozó adatok és a nemzeti bibliográfia adott kötetének – az azonosításhoz szükséges – oldalszámait a tételeken belül szembeűnőek. A bibliográfiai leírások a legszükségesebb, de az azonosításhoz elengedhetetlen adatokat tüntetik fel. Utalnak egy adott mű különböző kiadásaira is.

A megjelenési adatokat betűhíven közlik (pl. Érs. Lyc. Könyvny. vagy typis Scholae Episcopalis), ez is a behasonlíthatóságot szolgálja, de elkülöníthetők az olyan esetek is, amikor egy könyvkiadó részére végezte a tipográfia a nyomtatást, például Kandra Kabos több művét Szolcsányi Gyula jelentette meg.

Az egyes kiadványok lelőhelyének megadása nagy segítség lesz a kutatóknak.

A második kötet végén található mutató a leírások tételszámaira utal. Sajnos néhol a megadott oldalszámon nem találjuk a tanulmányban a keresett személy nevét (pl. Ambrosovszky Mihály 42. oldal), néha a tanulmányban szereplő személyt hiába keressük a mutatóban (pl. Tittel Pál említése az 59. oldalon).

Löffler Erzsébet, az Egri Főegyházmegyei Könyvtár volt igazgatója a második kötethez írt előszavában kiemeli, hogy az egri nyomdát – hasonlóan a reformáció és a katolikus megújulás műhelyeihez – az egyházmegye és annak főpapjai saját céljaik elérése érdekében szervezték és tartották fenn. A nyomda célja az volt,

hogy a főpapok maguk biztosíthassák a városban folyó oktatáshoz és az egyházmegye működéséhez szükséges kiadványokat. Tankönyvek és főpapi körlevelek, tézisfüzetek és a személyes vallásgyakorláshoz szükséges lelkeségi olvasmányok, kalendáriumok, énekeskönyvek vagy a városban évtizedeken át megjelenő újságok tartoztak a nyomda kiadványai közé.

Az egeri líceumi nyomda nem a magyar és a világirodalom klasszikusainak vagy éppen aktuális újdonságainak, nem a természettudományos ismeretterjesztésnek vagy az igényes szórakoztatásnak szolgált háttéréül. Egy szűkebb közösség, a város és a püspökség, majd az érsekség igényeit elégítette ki. Ebben az értelemben a 191 esztendő alatt megjelent közel négyezer nyomtatvány hű tükrö Eger 18–20. századi művelődéstörténetének.

A nyomda működésének több szempontú bemutatásával és a kiadványjegyzék elkészítésével ez a történet került közelebb a kutatókhoz és az érdeklődőkhöz. A két kötet megfelelő és régóta hiányolt alapot teremt a jövőben több olyan kutatás számára, amelyek Eger kulturális örökségét kívánják majd közvetíteni az olvasók felé.

(Kossuth Kiadó/Eszterházy Károly Egyetem, Budapest–Eger, 2017)

Jakab-Zalánffy Eszter

Költészet harci zajban

Madarász Imre: A Nagy Háború nagy költője - Giuseppe Ungaretti és az első világháború

Inter arma silent musae, vagyis háborúban nincs költészet, tartja a latin közmondás. És mégis volt egy költő, pontosabban egy hazafi, aki éppen a háború rémtettei, sötét eseményei által érett költővé. Madarász Imre nemrég megjelent monográfiájában Giuseppe Ungaretti, a XX. század egyik legkiemelkedőbb olasz poétája elevenedik meg előttünk. A szerző saját bevallása szerint is régi vágya teljesül e tanulmánykötettel, és éppen az I. világháború centenáriuma.

Az a kapcsolat, melyet a költők ápolnak saját korukkal, kétségkívül létfontosságú az utókor számára a történelem megértéséhez. A költészet képes a valóságot mélyebb, misztifikált módon bemutatni, így emberközelivé tenni az eseményeket, még a legtragikusabbakat is. Ungaretti éppen ilyen alakja az olasz irodalomnak: „ember az embertelenségben.”

Az Egyiptomban született Ungaretti tekintélyes svájci iskolába járt Alexandriában, később Párizsba költözött, ahol életre szóló barátságot kötött az irodalommal, a művészetekkel és a költészettel. Megismerkedett a francia szimbolizmus jeles alakjával, Guillaume Apollinaire-rel, és találkozott többek között Pablo Picassóval is. 1914-ig együttműködött a Lacerba futurista magazinnal, amikor úgy döntött, hogy visszatér Olaszországba, ahol támogatja az intervencionista mozgalmat. Különböző találkozók és rendezvényeken vett részt, amelyeken többször is kapcsolatba került Benito Mussolinivel. Mint Madarász Imre rávilágít, ez a találkozás végzetesen beárnyékolta a költő későbbi karrierjét. A következő évben a Salandra kormány bejelentette az osztrák–magyar háborút. Ekkor Ungaretti úgy döntött, hogy katonának áll. Önkéntesként indult a Nagy Háborúba. Bekapcsolódott tehát a hősi akciókba, így – hála költészetének – megindítóan eleven oldalakat hagyott ránk a háború fájdalmasan valóságos napjairól, melynek nyomán az olasz hermetizmus legszebb versei születtek meg: *Virrasztás, Testvérek, San Martino del Carso, Reggel, Katonák*. A lövészárkok zord magányában elkezdett írni egy naplót, tömör fragmentumokat, melyeket azonban pontos dátummal és hely megnevezéssel látott el. Bajtársa és felettese, Ettore Serra bátorította Ungarettit, adassa ki a verseket. Így először 1916-ban, 80 példányban jelent meg *Az Eltemetett kikötő*, mely a háború mementója. A háborúra azonban ő nem D'Annunzio harcias szellemével tekintett – emeli ki Madarász – ő a moderált hazafias eszmék szószólója maradt. Ungaretti szükségét érezte annak, hogy eltűnjön

az univerzum végtelenségében, hogy úgy érezhesse, beleépült, mint bármely más fizikai elem, és mint ilyen, engedelmeskedik a törvényeknek. Világi és isteni törvényeknek egyaránt. Semmi sem áll azonban távolabb Ungaretti személyiségétől, mint az a szellemiség, melyet D'Annunzio képviselt, aki minduntalan megpróbálta felborítani a természet rendjét.

Madarász Imre Dino Campanával, a kortárs költővel is párhuzamba állítja Ungarettit, és e helyütt hangsúlyozza, hogy az utóbbi meg tudta tartani emberi méltóságát, a „vak téboly” őt elkerülte. Higgadt és tudatos maradt mindvégig, melyet semmi nem bizonyít jobban, mint az *Egy ember élete*, mely költői hitvallásának kinyilatkoztatása, s melyet a jeles italianista Dante *Új Életének*, és Petrarca *Daloskönyvének* méltó örököséként tart számon.

Az értelmiségiek szerepe az első világháborúba való belépésben döntő fontosságú volt Olaszországban: szinte mindenki az intervencionizmus mellett állt, bár különböző motivációkkal. A háború drámai kimenetele, a halál és a pusztulás okának következtében a legtöbben radikálisan megváltoztatták nézőpontjukat, és már csak az események tragikus aspektusait látták. Ungaretti magával a költészettel reagál a súlyos sérelmekre: újra felfedezi saját belső méltóságát és felerősödik benne az emberiség közös sorsában való részvétel érzése. Paradox módon a háború drámájában az ember legmélyebb értékeit nyeri vissza. A szenvedéseken áttörő élni akarás elementáris erővel hat. Jól fejezik ki ezt a vágyódást a *Virrasztás* zárósorai: „...sosem ragaszkodtam ennyire az élethez.” (Madarász Imre fordítása)

Versei a háború atrocitásainak és abszurditásának tagadásai, valamint az élet valódi értékeinek, például a testvériségnek, a barátságoknak, a szeretetnek és a szolidaritásnak a visszaszerzésére irányuló jajkiáltások. Töredékei, mint háborús naplók, amelyek szemléletesen teremtik újjá a szavakat, jeleneteket, drámai pillanatokot, a halál előtti intenzív szolidaritásélmény ábrázolásai. A fájdalom és a halál témája talán még soha nem elevenedett meg az olasz költészetben keményebb és ridegebb kifejezésekkel, szomorúbb és elborzasztóbb szavakkal.

Az 1916. július 15-i keltezésű költemény, a *Testvérek* (Fratelli) címet viseli. A háború, amely arra kényszerít minden katonát, hogy nap mint nap a haláltól fenyegetetten éljen, ráébresztette a költőt, hogy az élet rendkívül törekeny és bizonytalan. Ez a félelem, a rettegés, egy félénk szerelmes levél, amely megjelenik a versben az egyik mérsárlás és a másik között. Így lázad Ungaretti a háború abszurditásában. Ösztönösen támad fel benne a természetes érdeklődés a többi emberi lélek iránt, akiket ugyanaz a sors köt össze. A Testvérek szó az olasz irodalomban is fontos, ekhója a nemzetállam születéséig visszhangzik, mintha csak a halandó veszélyek idején minden ember egyenlőségének jelszava lenne. S mint az olasz patriotizmus legszebb példaversének, címszava lesz ez Olaszország himnuszának, a Mameli-versnek is (Fratelli d'Italia).

A *San Martino del Carso* című költemény 1916 augusztusában készült. Az azonos nevű település az első világháborúban a megsemmisítéssel leginkább fenyegetett vidékek közé tartozott. Ezt is, mint valamennyi kiemelkedő epigrammát, több magyar fordításban is közli a kötet szerzője. A romok az elpusztított élet metaforái, ám a „falomladékok” még megmaradtak valamelyest. Továbbélnék ők Ungaretti szívében, és csak a remény marad, hogy a költészet által emléküik mindekié lesz. Ember és a természet úgy tűnik, összeolvadtak egy elválaszthatatlan egységben, mely maga az „emlékező kegyelet”.

Az 1917 januárjában összeállított, csupán kétszavas *Reggel* a költői szintézis remekműve. Madarász Imre szerint „lapidáris” vers, mely „kőbe vésendő”. Az árokból szemlélve a háború borzalmait az élet mindenekelőtt csupán sár, szenny, az enyészet, és félelem a haláltól, amely minden pillanatban megérkezhet. A hajnal ragyogása azonban új fényt hoz a föld poklára és annak lakóira. A költő ezt a motívumot olyan szöveggé sűríti, amely jól illusztrálja az új hermetikus költészet jellemzőit. Esszenciális forma és tartalom: kevés és szegényes textus, hatalmas szuggesztív erővel. A költő lelkének örömét akarta kifejezni, amikor a világegyetem luminózus szépségébe merülhet, és részévé válhat. Mint egy hirtelen áramütés, egy pillanat csupán a gyors és elhanyagolható felmagasztosulás. Az emberi teremtmény („una creatura”), még annak minden tökéletlenségével és törekenységével is képes szokatlan nagyságrendekkel megragadni az alkotás minden olyan hatalmát, amelyhez az embernek köze van. A vers tele van jelentéstartalommal, amelynek értelmezését az olvasó érzékenységére és intuíciójára bízta.

A *Katonák* búskomor szimbolizmusával talán az egyik legszebb versei közé tartozik. 1918 júliusában komponálta Ungaretti, míg a francia fronton harcolt. Az élet bizonytalanságának érzését fejezi ki egy ismét csak rövid, de nagyon kifejező költői képpel. A költő a háborús katonák életét az őszi levelek törekenységéhez hasonlítja. A levelek és az emberi lét hasonlata, vagyis az ember eleste és a levél haldoklása közötti párhuzam egészen az antikvitásig vezethető vissza. Valójában már jelen van a Bibliában és Homérosznál is, ahogyan azt Madarász Imre az Íliász-idézzel példázza. Már Dante is élt vele, és azóta is folyamatosan használják a költők. Ezekkel az impozáns sorokkal nagy igazságot hivatott közölni Ungaretti: létezésünk törekeny és bizonytalan.

A háború után egy ideig az Olasz Külügyminisztérium alkalmazásában állt, majd 1936-ban Brazíliába költözött, miután állást kapott a São Paulo-i egyetemen. Többször is felterjesztették irodalmi Nobel-díjra, ám azt – mint a tanulmánykötetből megtudjuk – éppen kétes fasiszta kötődései miatt sosem kapta meg. Sokat szenvedett ellenségei hajthatatlan vádaskodásától, ám mindig felmentették, és elismerték ártatlanságát. A megaláztatások sora azonban nyomott hagyott egészségén: szívelégtelenséggel küszködött, amelyből szerencsésen felépült. Az

évek múlásával az olasz kritika is elismerte: nyugdíjazásáig oktatott olasz irodalmat egyetemeken, és irodalmi díjakban részesítették. A nyolcvanadik születésnapja alkalmából nyilvános ünnepélyt tartottak a Palazzo Chigi-ben, melyen íróársai, barátai, Salvatore Quasimodo és Eugenio Montale is részt vettek. Ma, az Ungaretti költészetét megihlető háborús helyszínek nyitva állnak a nagyközönség előtt, mint például a San Michele-hegyen található szabadtéri múzeum, San Martino del Carso település, és a település közelében található Ungaretti Park is őrzi emlékét.

Madarász Imre a magyar fogadtatástörténettel zárja a monográfiát, mely mindmáig méltatlanul kevés számú tudományos munkát foglal magában. Roberto Ruspanti Kassák-tanulmánya szinte unikálisnak mondható a költőről megjelent komparatistikai írások között. Fordítás-antológiaként az 1993-as kiadású kötetet említi a szerző, melynél terjedelmesebb Ungaretti-kritika magyar nyelven eddig nem készült. Ezt az űrt kívánja betölteni jelen kötetel.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2017)

Madarász Imre

Magyar monográfia Garcíá Lorcáról

Katona Eszter: „Rejtőző medrű bánat...” Federico Garcíá Lorca világa

Katona Eszter *„Rejtőző medrű bánat...” Federico Garcíá Lorca világa* című könyvének fő érdeme, hogy ez az első „hőséhez” és a nemzetközi szakirodalom élvonalához méltó magyar monográfia a huszadik század talán legnagyobb spanyol és bizonyosan egyik legkiválóbb európai költőjéről, aki, mint az értekezésből megtudjuk, „a legkutatottabb spanyol szerző”, a vele „kapcsolatos kutatások száma nemzetközi viszonylatban még Cervantest is túlszárnyalja” (ami szinte hihetetlen, Cervantes lévén a spanyol világnyelvű irodalom első számú klasszikusa). A kiadvány adósságot törleszt, mivel Garcíá Lorca az őt „a magyar irodalomba beemelő”, „alakját a magyar költészet pantheonjában elhelyező” Radnóti Miklós versei és a spanyol-andalúz poétát *Siratóének*-fordításával „szinte »nemzeti költővé«” tevő Nagy László óta Magyarországon is a legismertebb nevű múlt századi költőgéniszok közé tartozik, de életművéről monografikus feldolgozás ez idáig mindössze egy jelent meg: Tolnai Gábor a Katona Eszterénél terjedelmét, mélységét, alaposágát tudományos értékét tekintve sokkal csekélyebb „modern filológiai füzet”, 1968-ban, csaknem ötven esztendővel korábban. Az új, az életmű egészét átfogó és mélyrehatóan elemző nagymonográfia éppen abban az évtizedben látott napvilágot, melyre a Lorca-művek magyarhoni kiadásában és színházi jelenlétében a „megtorpanás” jellemző. Csak kívánhatjuk, hogy a Szegedi Egyetemi Kiadó és a Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó által megjelentett könyv – amely a recensens tapasztalata szerint osztozik az egyetemi kiadványok általános balsorsában, vagyis rosszul terjesztett és nehezen beszerezhető – ellensúlyozni tudja ezt a „megtorpanást” (amelyet Dornbach Mária, a kutató-szerző egykori tanára és elindítója egyenesen feledésnek nevez).

A tudományos munka egyszerre ad életrajzot és életműképet, melyeket a halál köt össze, úgy is mint vezérmotívuma mind a Lorca-oeuvre-nek, mind a róla szóló (szak)irodalomnak. Az életszeretet és a halálfélelem uralta lorcai életet és életművet, immár kétségtelenül bebizonyítottan, a szélsőjobboldali-fasiszta, francoistafalangista terror törte derékba a világhír elindulásakor: az iszonyú spanyol polgárháborúnak Lorca volt az időben „első” és rangban legillusztrisabb áldozata, meggyilkolása, kivégzése révén lett „mártír és vátesz költő”. Élet-halál-művek hármasságát szintén összekötötte a homoerotikus motívum (a „sötét szerelem”), melyről például Tolnai említést sem tett, noha gyilkosai a költő homoszexualitását

tartották egyik fő bűnének baloldalisága, „hazafiatlansága”, köztársaság-pártisága mellett.

Katona Eszter izgalmasan „olvassa” Lorca leghíresebb versét, a *Siratóéneket* mint megelőlegezett önsiratást. És fölöttébb tanulságos következtetések levonásához segíti hozzá az olvasót a mindinkább Garcíá Lorca fő művének tekinthető *Bernarda Alba háza* kapcsán. A dráma (vagy tragédia) cím- és főszereplője úgy lett a zsarnokság szimbóluma („hipokrika, bigott katolikus és a mások jogait lábbal tipró karaktere jól kifejezte annak a Spanyolországnak a mentalitását, amely folyamatosan üldözte Lorcát, és éppen a köztársaság megdöntésére szervezte egységbe az erőit 1936 nyarán”), hogy közben nőként maga is elnyomott a „machoista”, férfiuralmú Spanyolországban. Matriarcha ő a patriarkális társadalomban. Bezártság, parancsuralom, halálkultusz és a szólás szabadságának elfojtása (zárószavai: „Csend! Csend, ha mondom! Csend!”), ezek Bernarda Alba leányait, háza népét elnyomó uralmának pillérei, s ugyanezek lettek Franco tábornok diktatúrájának tartóoszlopai is. „Asszonyok drámájából” így lesz egy ország tragédiája, kamaradarabból kordráma, zsarnokságpéldázatból szabadságdráma. „Fekete feketén” – írta Lorca olasz életrajzírója (a gazdag bibliográfiából hiányzó) Clemente Fusero. De Fények után kiáltó feketeség.

A cigány és afroamerikai tematika, és főleg a kötetzáró szimbólumelemzések, a négy őselem, a kozmikus és növényi-állati szimbólumok elemzése Lorca színműveiben és költeményeiben, a monográfia talán legeredetibb részei, de inkább Lorca-kutatóknak – már ha vannak ilyenek ma Magyarországon Katona Eszteren kívül.

(Szegedi Egyetemi Kiadó és a Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2016)

(Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó)

Kelemen Erzsébet

A keresztény és nemzeti értékek megőrzése

Gáspár Ferenc: Pósa Zoltán, akinek nyitott könyv az élete

Az írás „az a képesség, amit az ember nem kiharcol [...], nem kiküzd saját magának, hanem megadatik. [...] Az Istentől kapott talentumokat nem herdálhatjuk el” – vallja Pósa Zoltán egy interjú alkalmával. A költő a kapott isteni adományt valóban megsokszorozta: immár huszonöt önálló kötettel (regényekkel, elbeszélésekkel, versekkel, monográfiával, interjúregénnyel) és több mint négyezer tanulmánnyal, kritikával rendelkezik. Ezt a gazdag életművet tárja elénk monográfiájában a regényeiről szintén népszerű Gáspár Ferenc.

Gáspár a szövegét nem a műfaj domináns, tradicionális szabályaival vagy akár szubverzív diskurzusaival építi fel, hanem a monográfiák megszokott retorikai és topológiai forgatókönyvétől eltérve egy szemléletes életműtárlatot alkot meg olyan értelmezői pozíció kialakításával, amelyben a művekből megfogalmazott, kihallott teorémák közvetítésében szétválaszthatatlanná válik (az életművet értelmező) szerző és alkotó.

Az *Előszó*ban, valamint a kötetcímben a főmondattól vizuálisan is elválasztott alcímszerű tagmondattal jelzi a formabontó eljárást: *Pósa Zoltán, akinek nyitott könyv az élete*, aki műveiben a narratív távolságot legtöbbször felszámolja, s „azonos a főhősével” (102).

Gáspár a Pósa-korpusz végigolvasására nemcsak intellektuális motivációt ad, de a kultikus olvasót a monologikus olvasás mellett dialogikus interakcióra is ösztönzi (ő maga is párbeszédet folytat a szöveggel saját élményhátterét felidézve, korszaktapasztalatait hozzáfűzve). A regénybeli szálak és a saját szövegbetétek, élmények, valamint az aktuálpolitikai kérdések harmonikus szétválaszthatatlansággal kapcsolódnak egybe. Erre az egyik legszemléletesebb példa az *Aranykori tekercseket* tárgyaló rész (102–132). Az objektív szövegjelentés és a monográfiáról szövegértelmezése a befogadó újabb olvasatában így egy „interszubsjektív egységet” (Ian Maclean) hoz létre.

Irodalmi szövegek olvasásakor a jelentések összeállítása, a betöltetlen helyek olvasó által történő kiegészítő eljárása a Pósa-művekben még annyival több, hogy tudatosan megkomponált, megformált valós üres helyek feladványával is találkozunk, ami arra készteti az olvasót, hogy kitöltse azt: „Pósa szereti a balladaszerű kihagyásos szerkesztést, [...] az olvasó fantáziájára bízva a rések kitöltését” (20).

Az író az avantgárd vendégszöveg-technikájával is él: Gáspár Ferenc gondosan interpretálva kiemeli ezeket a részeket. Az intertextualitás mellett (Karinthy, Bul-

gakov, Nietzsche, Hernádi Gyula, Dante, Dosztojevszkij, Sarkadi, Babits, Goethe) allúzióval (*Hamlet, Bűn és bűnhődés, Karamazov testvérek* vagy a többször említett *Mester és Margarita, Faust, Toldi, Utazás a koponyám körül, Egy mondat a zsarnokságról*, Babits Jónás könyve vagy *A magyar Ugaron című* Ady-vers) és reminiscenciával is találkozunk (Moldova György, *Malom a pokolban*), s a szerző többször von párhuzamot az értelmezés során más művel (57, 104, 106–108, 123, 131, 132). A prózai alkotások értelmezésében Gáspár Ferenc otthonosan mozog, regényírói, alkotói attitűdjé a közvetlen hangnemmél él, a szüzsé ismertetésében pedig időnként a szlenges szóhasználatot is megengedi.

Gáspártól megtudjuk, hogy Pósa Zoltán „szereti a városok részletes leírását” (97), s gyakori nála a retrospektív alkotói mód, valamint a filozofikus körmondatok és az irodalmi, filmtörténeti utalások (37). A Pósa-művekből pedig csalhatatlan érzékkel emeli ki a legszebb részeket: „megtanulod szeretni az egész országot a hegyeken túl is, és nagyszüleid fájdalmát átérzve siratni kezded ama kilencven éve ránk mért csonkaságot, amelybe belenyugodni soha nem szabad igazán. És ez a közös kín, azáltal, hogy látszólag röghöz köt, szabaddá tesz, mert általa tudod, hogy ez a föld a tiéd, és mindig is a tiéd, a tiétek lesz, akik ugyanazt a nyelvet beszélték, amelyre majd a gyermeked megtanítod” [(64) – Pósa, *Az ifjúság maradéka*].

Egy recenzióban hiba lenne egy gazdag, a kortárs irodalomban meghatározó erejű életmű feltárásának monográfiáiról attitűdjét kritikus olvasói omnipotenciával megközelíteni, de egy észrevétel, pontosítás elkerülhetetlen ahhoz, hogy idézet és idéző személye releváns legyen. Ahogy Gáspár Ferenc jelzi, a saját tanulmányaimban valóban említtem, hogy „Pósa Zoltán pályáját költőként kezdte” (lásd: „Irodalmi pályáját versírással kezdte, s ez az alkotói kifejezőmód végigkíséri életművét” – *Örök jelen. Pósa Zoltán A fehér bohóc feltámadása című kötetéről*, Agria 2012. ősz, 225.), de a monográfia további nekem tulajdonított megállapításai már nem tőlem származnak. (Lásd a 150. oldal 3. bekezdését¹). Ahogy a 165. oldal utolsó bekezdése, szóhasználata sem!² A *Sültbolond* ciklusról ugyanis a következőt

¹ „Egyik leghűségesebb kritikusa, Kelemen Erzsébet [...] több tanulmányában [...] leírja: Pósa Zoltán pályáját költőként kezdte. Ám mivel keresztény, nemzeti elkötelezettségű, mindehhez ráadásul egzisztencialista, éterien monogám és az abszurd iránt is fogékony verseket írt, első verseskötete csupán 1997-ben jelent meg. 1990 előtt két antológiától (*Kapuk előtt*, Miskolc, 1970, *VER/S/ZIÓK*, Magvető-JAK Füzetek, 1982) és az elszárt, főként katolikus egyházi fórumokon megjelent verspublikációktól eltekintve (Délmagyarország, Hajdú-bihari Napló, Egyetemi Élet, Új Ember, Igen Jel) mindenütt zárt ajtók fogadták. Az ellenzéki költők csoportosan tudtak megjelenni, de ő nem tartozott sem a népi, sem az urbánus »szekták« egyikébe sem. A legrosszabbnak számított: klerikális, vallásos költőnek, kit ráadásul mint reformátust az 1990 előtti mértékadó katolikus fórumok is csupán szökőévente engedtek szóhoz jutni” GÁSPÁR Ferenc, *Pósa Zoltán, akinek nyitott könyv az élete*, Coldwell, Budapest, 2016, 150.

² „Kelemen Erzsébet úgy értékeli e verstípust, hogy a szó hagyományos értelmében e tucatnyi vers látszólag képtelen módon, de a leghagyományosabban lírai költeményeket tartalmaz. A ciklus

írtam: „A számkivetettség keserűségét, az elkomorult hangot a *Sültbolond* ciklus ellenpontozza, aminek az üdítő hatása mellett a meglepetésszerű bravúrja az, hogy akkor lesz leglíraibb a hang és jelentésében sokrétűbb a költemény, amikor elszakad a vers az intellektuális horizonttól (*Zavaros mondóka*). Nyelvi játék és humor jellemzi ezt a ciklust”³

Gáspár Ferenc a prózai és lírai művek után szól a tanulmányíró Pósáról is, a Hernádi Gyulával való barátságról, valamint a Pósa-recepciót is feltérképezi. A monográfiában sikeresen bemutatja azokat a „koncentrikus köröket”, amelyeket az író bejár a regényeiben a „szocializmus tájain”, jelezve az önmegvalósítás lehetlenségét a diktatúrákban (33), s önmaga megtalálását, kiteljesedését az istenhit, az alkotás és a szerelem hármában (138).

„Gyémántkeménységű regény” (75) – írja Gáspár a *Menekülés négy sávon* című avantgárd műről, reminiscenciát teremtve Pósa Zoltán korábbi meghatározásával („gyémántfekete szintézisregény”). Ha elmélyülünk az életműben, ugyanezt mondhatjuk a többi alkotásról is: jelentős drágakő mindegyik.

Esterházy Péter azt állította (amit többen ars poetica-gondolatként és a kommunista diktatúra összeomlása utáni két évtized tételmondataként aposztrofáltak), hogy „az irodalomnak nincs oka, célja”. Pedig tudjuk, hogy van. Ahogy ezt Babitscsal együtt L. Simon László is vallja: az európai vagy világirodalmi erejű és értékű művek megalkotása mellett a nemzeti karakter megőrzése.⁴ Valamint a hit, a keresztény értékek megtartása.

A liberális, utilitarista és világszerte piacvezérelt kulturális közegben lassan elvesznek ezek az igazi értékek. A Pósa-életműben viszont meghatározó jegyként ott vannak. Műveinek tematikus szervezőeleme ugyanis a hit és a magyarság sorskérdései. De jelen vannak írásaiban a társadalmi-politikai kérdések is, a szenvedés motívumával az elmúlás, a halál, valamint a hitvesi szerelem, az önazonosság és létmeghatározás. Pósa Zoltán azon kevés alkotó közé tartozik, aki nem ragad meg a térbe és időbe zárt lét szűk dimenziója között, hanem – hitvallása szerint – a lét metafizikus lényegének feltárására törekszik. Feladatának érzi, hogy meghatározza létünket és helyünket a világegyetemben, s nem szűnik meg kutatni a választ az emberiség kezdete óta jelenlévő ontológiai kérdésre, hogy „mi végre vagyunk e világon élet és halál pólusai közé szorítva.”

(Coldwell Kiadó, Budapest, 2016)

címadó versében, ha örült módján is, ha bolondériásan is, de megvallja a haza iránti hűségét és szeretetét.” Uo. 165.

³ Kelemen Erzsébet, *Múlt és jövő metszéspontján. Pósa Zoltán Egy az Isten című kötetéről*, Pannon Tükör, 2015/3., 84.

⁴ Lásd: L. Simon László, *Körbejárni a hazát*, Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2017, 122.

Kovács Jolánka

Méhecske a művirágon

Fellinger Károly: Köti a sötétséget

Fellinger Károly tizenegyedik verseskötete, a *Köti a sötétséget* (MEDIA NOVA M - Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2017) című eleve eltér az előzőektől, hisz a szerző, kinek témái jellemzően sokrétűek, ebben a kötetben szinte kizárólag apa-verseket, pontosabban édesapja halála ihlette verseket tár az olvasó elé. Hasonló értelemben tér el a többi kilenctől a *Jancsi és Juliska* című kötete is, természetesen egészen más témájú versekkel.

Maga a tény, hogy apja elvesztésével és annak előzményeivel kapcsolatban egy kötetnyi vers született, a költő személyiségére vall: nemcsak arra, hogy apja halála mélyen megrendítette, hanem arra is, hogy a már évek óta nagybeteg édesapja személye szinte beépült életébe, mindennapjaiba, s nem utolsósorban arra, hogy a szeretett személy elvesztése mély gondolatok, összefüggések elemzésére készíti.

A verseket, melyeknek zöme tizenkét-tizenhat soros, lazán egymásba fonódó gondolatokat tartalmazó versformában, mondhatnánk, Fellinger kedvenc versformájában íródott, hat ciklusra tagolta a szerkesztő. Ezek közül az első ötben (*In memoriam Alois Alzheimer*], *[Post 1]*, *[Szúrt seb]*, *[Látogatási idő]*, *[Post 2]*) végig apa-versek olvashatók. A kötet hangulatát az intenzív, negatív életérzés, a gyász határozza meg. A gyász, amely tart, folyamatban van, beborítja a költő gondolatait, ugyanakkor irányt és mélységet ad, amikor az érzelmi hullámzások túltelítettségéből időnként kitörve, egy-egy újabb versbe torkollik: „hiánya úgy köröz/fölöttem, mint az állatkertben/nevelt dögkeselyű, meggyűrűzve” (*Zsákmány*). A verseket olvasva úgy érezzük, ugyanez a hiány köröz végig a kötet fölött is. Még azokban a versekben is, melyekben az apa konkrétan, halottként jelenik meg, az el nem fogadás, az igazságtalanság, a szeretett lény és a zord, hideg túlvilág közti kényszerű összekapcsolás fájdalmas ténye emelkedik fölül a kegyetlen valóságon („Apám olyan volt a koporsóban,/mint méhecske a művirágon/mint méhecske a művirágon/apám sírján, apám sírján.” – *Négysoros*),

A zaklatott lelkiállapotból születtek a látomásos versek, amikor a halott apa „hazalátogat”. Fellinger ezekben a versekben is a lehető legegyszerűbben meséli el az esetet, mintha mindennapi dologról lenne szó, ami bárkivel megtörténhet. A tartalom és a nyelvezet közti nagy ellentmondás tölti meg feszültséggel ezeket a verseket, amelyek tulajdonképpen a kétségbeesés, a tehetetlenség, a rémület költeményei, hisz balladaszerű kísértetiességgel sejlének fel bennük az ismeretlen, nem evilági dolgok (*Hídatvas, Jel, Őrség*). Másfajta látomásos verseket is találunk a

kötetben: olyanokat, amelyekben meg sem lehet állapítani, vajon álmokképek-e a leírt szurrealisztikus, hagymázás, ám igencsak érdekes és életszerűen leírt dolgok, vagy látomások, esetleg nem mindennapi, feszültséggel teli pszichikai állapotok vetületei (*Napraforgó, Vízmosság*).

A *[Szúrt seb]* című ciklusban a szerkesztő Fellinger suhanckori éveit, őseit, gyerekkori élményeit idéző verseket is felsorakoztat, mintegy érzékeltetve, hogy ezek a dolgok is mintha az apa halálával nyernék el igazi értelmüket. A külön jelentőséget hordozó, megmosolyogtató gyerekkori élmények ugyanakkor enyhítik is a kötet komor hangulatát.

Az utolsó ciklus versei, úgy tűnik, a gyászverseket próbálják lezárni, ám itt is személyes versekkel találkozunk, a magára maradás, a kiüresedés, a „vegetálás” verseivel. Maga a költő mondja: „úgyis azzá/leszünk, amiből teremtettünk, ha/a pont a vers végén, akárcsak a/lírai Én, megkerülhetetlen.” (*Altató*). A kötet előző részeiben is szerepel időnként egy-egy higgadt lelkiállapotú, rövid vers: „Igyekszem elsajátítani a felejtést,/a levelét hullajtó fától/tanulni az emlékezést,/a haláltól meg ellesni az elégedettséget.” (*Két négysoros*), ám az utolsó ciklus egysorosa a kötet összes versei közül a leginkább elgondolkodtató – nem véletlenül került a könyv hátlapjára is: „A vers a csönd szűrőpróbája” (*Felszáradt árnyék*).

Ez a gondolat a kötet verseinek, a lényegnek (netalán magának a költészet fogalmának) fellingeri lezárását hordozza magában, ugyanakkor visszatekintésre serkent, hogy vajon miért a vers? Szűrőpróba az egész? Csönd marad-e a csönd, ha a vers „végez” rajta szűrőpróbát, vagy éppen azzal semmisül meg, hiszen megszólal? Vagy csak a halmazállapota lesz más? Ugyanolyan nyitott kérdés marad ez, mint amilyen nyitott kérdés marad az is, hogy vajon meddig tart(hat) a gyász – hisz az utolsó ciklusban a másfajta gondolatiságú verseknek sem sikerül egész falat emelniük a megrendítő és súlyos állagú gyász-versek sokasága mögé.

A kötet nem mindennapi, rejtélyes címének megfejtése az olvasóra marad, hisz nem verscímről van szó, inkább utalásról: „Apám nem köti az éjszakát/a sötétséghez,/sem a nappalt/a világosságához” (*Tapasztalás*). Mert vajon ki az, aki *Köti a sötétséget*, és vajon mihez? Találghatnánk, de talán nem is ez a lényeg. A sötétség, mindenesetre a kötet velejárója.

(*Media Nova M-Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2017*)

Rajnavölgyi Géza

Bánki Éva: Elsodort idő

Két évvel ezelőtt jelent meg a *Fordított idő*, most pedig a trilógiának tervezett regényciklus második darabja *Elsodort idő* címen. Az első kötet végén a Nyugati szél szigetén hagytuk el Rioldát, a szülőföldjén, ahová visszatért, miután gyermek- és serdülőkorát kényszerű vándorlással töltötte a kora középkori Európában. Királynőként fogadták a szigeten, és nekünk, életregénye olvasóinak az volt a kérdésünk, hogy ez a józan eszű és tiszta szívű asszony a tenyerén viselt varázsjelekkel és a maga keserves tapasztalataival el tudja-e majd kormányozni a magányos szigetet a kegyetlenség, az önzés és a rettenetes viharos tengerén.

Most megtudjuk, hogy a kontinensről hozott férjével, akinek két fiút és egy lányt szült, békében uralkodik mind a 94 alattvalóján. Persze ez a sivár, semmilyen csábító zsákmánnyal sem kecsegtető földdarab egyetlen hódítónak sem keltette fel az érdeklődését. Az állati sorban élő őslakókat, ha írni-olvasni nem is, de megtanította beszélni. Azzal pedig, hogy a római kalendáriumból és a kelta meggermán hagyományból összeeszkábált időszámítás alapján a sziget népe előtt minden reggel kihirdeti, hol is tart az idő múlása, sikerült valamiféle társadalmi struktúra benyomását keltenie.

Aztán egyszerre egy angolszász király levele törli meg az egyhangúságot, látogatásra hívja Rioldát udvarába. A parányi sziget királynője, aki kíváncsi rá, mi is történik a nagyvilágban, elfogadja a meghívást, miután lányának ígéretet tesz, hogy pontosan egy év múlva visszatér.

Európa sáros útjain ekkor már nem a déli hódítók száguldoznak. Az erdőkben elkorcsosult zsidó törzsek migrálnak, a megszállott Benjamin pedig, a dúsgazdag Moises elfajzott unokaöccse velük akarja újraéleszteni Salamon király hajdan volt birodalmát.

A furfangos Hákim a tökéletes várost kívánja felépíteni Andalúziában, de rájön, hogy azt ebben a muzulmán országban csakis a nők segítségével teheti meg, és hogy költséges kémhálózat helyett egyszerűbb elrabolatni Észak előkelő hölgyeit – köztük Rioldát –, akik aztán úgyszólván kifecsegek a keresztények titkait.

A nyelvtelenséggel és távolbalátó képességgel megáldott Hanna, a Moises házában tengődő szegény rokon rabszolgalányok hajcsáraként érkezik Andalúziába, ahol Hákim felfigyel tehetségére, és a falanszter "szerelemgyárába" zárt lányok madámjává teszi. Rioldát ő segíti a menekülésben. (Nem csodálhatnánk, ha a trilógia harmadik részében ez a Hanna majd a rabszolgalányok élén valamiféle női uralomra tenne kísérletet.)

A fekete hajú, ibolyaszín pupillájú északi királynőt – itt már az olvasó is érzi –

varázszerő óvja tengeri útján, amely Velencébe vezet, egy rejtélyes idegen házába. Az idegen persze nem más, mint a zsidó prófétaságba belefáradt, viszont a szentek ereklyéivel folytatott üzletelésbe jól beletanult Benjamin. A következő nagy utazás pedig az északi tengerpartokig már valóban Szent Brúnó koponyacsontjának védelme alatt zajlik tizenkét szerzetes társaságában. Azután cornwalli hajósok utolsó selyemsála fejében hazaviszik Rioldát a Nyugati szél szigetére, hogy pontosan egy évvel útnak indulása után érkezzen családjához, a fekete napján, ahogyan megígérte.

Vajon mit is olvasunk? Északi szágát? Keresztény legendát? Tündérmesét? Sehezadé-történetet? Sci-fit? Vagy egyszerűen egy hátborzongató, de mégis elbűvölő és megmosolyogtató kalandregényt?

Bánki Éva fordulatos mesélőkedve, sodró erejű elbeszélő stílusa már az első kötetben magával ragadta az olvasót. Nincs ez másként a másodikban sem. De ehhez hozzájön még az a fölényes ironia, amely elkápráztatja az olvasót, és elfogadhatja a történet egyre meglepőbb kanyarait is.

Elfogadjuk, hogy a normandiai erdőkben bolyongó régen halott hercegfiak egy gyanús előéletű, megszállott apát úr templomának falain nyerjék el halhatatlanságukat Krisztus kíséreié.

Elfogadjuk, hogy a pátriárka Moises narbonne-i kereskedő rabszolgatömegeket mozgat Európa északi végeiből a déliek felé, ahol e rabszolgák legügyesebbjei már átvették az uralmat az Andalúziát névlegesen birtokló muszlimoktól.

Elfogadjuk, hogy egy tengerbe nyúló földnyelven, egy romos várkastélyban, egy halott lányt teherbe ejt egy kóborló viking harcos, és a megszülető fiúgyermek legféltettebb kincseként őrzi magában szülei történetét.

De legfőképpen elfogadjuk, hogy Rioldát a pókhálómintás tenyere és tündérszive átsegíti a feje tetején álló Európán, hogy hűségét végig megőrizve, és Velence meg Benjamin vonzerejének ellenállva térjen vissza szigetére.

Olvassuk, hogy az arabokat Martell Károly már megfékezte, de azt is, hogy a frankoknak van egy ifjú királyuk. Talán ő az, aki majd új rendet tud szabni a szétzilált kontinensnek?

Olvassuk, és nem tudjuk letenni, mert a történetnek egyre több az áthallása. Hogy ez a tótágast álló világ nem a jövő képe-e?

És miután letettük a másodikat, várjuk a harmadik kötetet...

(*Jelenkor, Budapest, 2017*)